

BUXORO AMIRLIGINING ROSSIYA BILAN SAVDO MUNOSABATLARI (XVIII ASRNING IKKINCHI YARMI – XIX ASR BOSHLARIDA)

Panjiyeva Dilnoza Bahrom qizi

O'zbekiston Milliy Universiteti

Tarix fakulteti magistranti.

Annotatsiya

Ushbu maqolada XVIII asrning ikkinchi yarmi va XIX asr boshlarida Buxoro amirligi hamda Rossiya imperiyasi o'rtasidagi savdo-iqtisodiy munosabatlarning rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Mazkur munosabatlarga ta'sir ko'rsatgan asosiy omillar va ularning o'zaro ahamiyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda Buxorodan Rossiyaga eksport qilingan hamda Rossiyadan Buxoroga import qilingan asosiy mahsulot turlari yoritilgan. Savdo aloqalarining mustahkamlanishida geografik joylashuv, siyosiy ekspansiya va iqtisodiy ehtiyojlarning o'rni muhokama qilinadi. Shuningdek, ushbu savdo munosabatlarining Buxoro amirligi va Rossiya imperiyasi uchun iqtisodiy hamda siyosiy oqibatlari baholanadi. Maqolaning maqsadi ushbu davrda Markaziy Osiyo va Rossiya o'rtasidagi murakkab iqtisodiy aloqalarni chuqurroq tushuntirishdan iborat.

Kalit so'zlar: Buxoro amirligi, Rossiya imperiyasi, savdo munosabatlari, XVIII asr, XIX asr boshi, Markaziy Osiyo, iqtisodiyot, savdo yo'llari, eksport, import, xom ashyo, sanoat mahsulotlari, diplomatik munosabatlar, karvon savdosi.

Kirish

Markaziy Osiyo, jumladan Buxoro amirligi, tarixan Buyuk Ipak yo'lining muhim markazlaridan biri bo'lib kelgan. Hududning geografik joylashuvi, tabiiy boyliklari va an'anaviy hunarmandchiligi qadim zamonlardan boshlab turli davlatlar bilan savdo-iqtisodiy aloqalar o'rnatilishiga turtki bo'lgan. XVIII asrning ikkinchi yarmi va XIX asr boshlarida Buxoro amirligi hamda Rossiya imperiyasi uchun o'ziga xos davr boshlandi. Aynan shu davrda ikki davlat o'rtasidagi savdo aloqalari izchil ravishda kuchaydi. Ushbu maqolada shu davrdagi Buxoro amirligi va Rossiya o'rtasidagi savdo munosabatlarining asosiy jihatlari, ularning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan omillar hamda o'zaro ahamiyati yoritiladi.

XVIII asrning ikkinchi yarmida Buxoro amirligi siyosiy va iqtisodiy rivojlanishning murakkab bosqichini boshdan kechirdi. Mang'itlar sulolasi hokimiyatga kelgach, mamlakatda markazlashgan boshqaruvni mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, Rossiya imperiyasi sharqqa tomon kengayib borar hamda Markaziy Osiyo xonliklari bilan diplomatik va savdo aloqalarini o'rnatishga intilar edi. Sankt-Peterburg va Buxoro o'rtasidagi savdo

yo'llari XVIII asr boshlaridayoq mavjud bo'lgan bo'lsa-da, aynan shu davrda bu aloqalar yanada faollashdi.

Asosiy qism

Buxoro amirligiga bag'ishlangan va mintaqadagi savdo aloqalarining turli jihatlarini yorituvchi ko'plab birlamchi manbalar mavjud. Ularning aksariyati mahalliy mualliflarga tegishli bo'lib, ular qatoriga Abdurahmon Mustajir, Abdurauf Fitrat, Sadri Ziyo, Amir Olimxon, Mirzo Sirojiddin Hakim, Ahmad Donish, Maxmadali Baljuvoni, Sadridin Ayniy va boshqalar kiradi. Ushbu asarlarda nafaqat hududning siyosiy va iqtisodiy ta'sirining o'sishi, balki savdo munosabatlariga oid aniq misollar ham keltirilgan.

Manbalarning yana bir guruhi xorijiy sayyoh va tadqiqotchilarga tegishli bo'lib, ular orasida N. Xanikov, G. Vamberi, G. A. Arendarenko, E. Uxtomskiy, A. Gubarevich-Radobelskiy, R. Rojevets, D. Logofet, E. Meyendorf, A. Nechayev va boshqalar mavjud.

Buxoro amirligining savdo aloqalarini o'rganish A. Remezning "Jahon urushigacha Buxoroning tashqi savdosi" asarida ham aks etgan bo'lib, unda ishonchli manbalarga asoslangan qimmatli ma'lumotlar keltirilgan. Biroq muallif ushbu munosabatlarning barcha qirralarini to'liq qamrab olmagan, chunki uning asosiy maqsadi bu sohadagi yutuqlarni yoritishdan iborat edi.

Markaziy Osiyo va qo'shni mamlakatlarga sayohatlar haqidagi boshqa manbalarda ham aynan shu masalalar davom ettiriladi. Jumladan, A. Borns, A. Vamberi, P. Pashino, D. Buxarov, A. Ber, A. Kuropatkin, A. Bykov, I. Yavorskiy, A. Rodzevich, A. Snesev, S. Konopka, I. Shavrov, V. Duxovskaya va boshqalarning ishlari bunga misol bo'la oladi.

Manbalarning uchinchi guruhi Tojikiston Respublikasi Davlat Arxivi materiallarini o'z ichiga oladi. Xususan, 1890–1903-yillarda Peterburg shahrida o'tkazilgan ko'rgazmalar, 1870-yilda Toshkent shahrida savdo yarmarkasining ochilishi, Urganchdan Chorjo'ygacha bo'lgan suv yo'lining savdo maqsadlarida foydalanilishi va boshqa ma'lumotlar mavjud. Shuningdek, O'zbekiston Markaziy Davlat Arxivi materiallaridan ham foydalanildi. Bu arxiv Markaziy Osiyo tarixiga oid eng qimmatli hujjatlardan ayrimlarini saqlaydi. Jumladan, "Moliya vaziri I. A. Ivanovning Nikolay Aleksandrovichga Buxoroda pul muomalasini tartibga solish haqidagi maktubi" hamda "1912-yil 21-fevraldagi Tashqi ishlar vazirining Turkiston general-gubernatoriga yuborgan maxfiy telegrammasi" kabi hujjatlar muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, "1916-yil fevralda afg'on savdogarining noqonuniy soliq yig'ilishi yuzasidan Rossiyaning Buxorodagi siyosiy agentiga qilgan shikoyati va qushbening javobi" kabi hujjatlardan ham foydalanilgan.

Mazkur manbalar orqali o'sha davr ruhi, savdo munosabatlarini rivojlantirishga katta hissa qo'shgan mahalliy savdogarlar, savdo bitimlarini amalga oshirish jarayoni va bozor faoliyatining tashkil etilishi haqida muhim tasavvur hosil qilindi.

Mahsulotlar va savdo yo'llari

Samarqand, Buxoro, Farg'ona, Toxariston, Choch, Qubodiyon, Maymurg va Xuttalon kabi hududlardan asosan mevalar, jumladan "oltin shaftolilar", dorivor o'simliklar va otlar eksport qilingan. Ayniqsa, Xuttalon otlari savdo chorvasi sifatida mashhur bo'lgan. Bu haqda Ibn Xurdobeh, Ibn Havqal, al-Muqaddasiy va "Hudud ul-alam" asarlarida ma'lumotlar mavjud.

Xalqimizning slavyan xalqlari bilan dastlabki savdo aloqalari ham aynan shu davrlarga borib taqaladi. Buni slavyan hududlarida topilgan arxeologik topilmalar tasdiqlaydi. Ruslar bilan aloqalar asosan Volga va Xazar hududlari orqali o'tuvchi janubiy va sharqiy savdo yo'llari orqali amalga oshirilgan.

IX–X asrlarda Somoniylar davlati yuksalishi davrida savdo aloqalari yanada rivojlandi. Poytaxt Buxoro yirik savdo markaziga aylandi. Savdo va bozor faoliyati maxsus muassasa — muhtasib tomonidan nazorat qilingan. Buxoro, Paykent, Varaxsha, Zayd qishlog'i va Vedar shaharlari hunarmandchilik va savdo markazlari sifatida mashhur bo'lgan. Movarounnahr va Xuroson orqali o'tuvchi yo'llar xalqaro ahamiyat kasb etgan.

Savdo yo'llari va tashilgan mahsulotlar

"O'rta yer dengizi mamlakatlaridan Xitoyga boruvchi yo'l ancha gavjum bo'lgan. U Bag'dod, Hamadon, Nishopur, Marv, Oqul, Buxoro, Samarqand, Istravshan, Choch, Taroz, Balasog'un va Issiqko'lning janubiy sohillari orqali o'tgan. Markaziy Osiyodan Janubi-Sharqiy Yevropaga olib boruvchi yo'l ham muhim bo'lib, u Marv, Buxoro, Xorazm (Kat va Urganch), Zomjon, Elba va Ural (Yoyiq) daryolari orqali o'tib, Samara, Lip (Kinel) va Saromshondan o'tgan hamda Bulg'or shahrida yakunlangan."

Bulg'or shahri o'sha davrda ham, keyinchalik ham sharq savdogarlari (jumladan, Buxoro savdogarlari) va rus savdogarlari uchun Yevropaning shimoli-sharqiy qismidagi muhim savdo markazi vazifasini bajargan.

Buxorodan Mesopotamiya, Misr, Rum (Turkiya), Xitoy va Sharqiy Yevropa mamlakatlariga qimmatbaho toshlar, gilamlar, namozshomlar, chiroqlar, ot anjomlari, yog', qo'y terilari, go'sht va qovunlar eksport qilingan. Karminadan ro'mollar; Dabusiya va Vedardan bir xil rangli Vedar matolari; Samarqanddan oltin bezaklar, zar ip bilan to'qilgan matolar, ipak gazlamalar, chodirlar, qog'oz, shisha, katta mis qozonlar, ot anjomlari, kamarlar va yong'oqlar olib chiqilgan. Marvdan oltin taqinchoqlar, kashtachilik buyumlari, chakmonlar, ipak va paxtadan to'qilgan ko'rpalar, kunjut yog'i, pishloq, gilamlar va mis mahsulotlari eksport qilingan. Xuttalondan esa avvalgidek mashhur zotdor otlar va xachirlar olib chiqilgan.

Badaxshondan oq aqiq toshi, marvarid, kumush, oltin, tog' billuri va asbest; Qubodiyondan esa ruon matosi tashilgan.

Xulosa

XVIII asrning ikkinchi yarmi va XIX asr boshlarida Buxoro amirligi bilan Rossiya o'rtasidagi savdo munosabatlari faol rivojlangan davr bo'ldi. Bu davrda ikki davlat o'rtasidagi savdo hajmi ortib, savdo yo'llari yanada mustahkamlandi. Buxoroning paxta, meva va xom ashyo kabi tabiiy boyliklari Rossiya bozorini ta'minlagan bo'lsa, Rossiyadan keltirilgan sanoat mahsulotlari Buxoroning iqtisodiy ehtiyojlarini qondirdi. Ushbu savdo munosabatlari nafaqat iqtisodiy aloqalarni rivojlantirdi, balki siyosiy va madaniy munosabatlarni ham mustahkamlab, Rossiyaning keyinchalik Markaziy Osiyoga kirib kelishiga zamin yaratdi. Ushbu davr savdo munosabatlarini chuqurroq o'rganish uchun arxiv hujjatlari, savdo yozishmalari, sayohatnomalar va diplomatik hujjatlarni atroflicha tahlil qilish zarur.

Foydalanilgan manbalar

1. Abdurakhmanov Q., Jo'rayev T., Qoziyev M. *O'zbekiston milliy iqtisodiyoti tarixi*. Toshkent: O'zbekiston, 1992.
2. Axmedov B. A. *Balx viloyati tarixi (XIV–XVI asrlar)*. Moskva: Nauka, 1985.
3. Bartold V. V. *9 jildlik asarlar to'plami. III jild: Islom va Arab xalifaligi tarixi bo'yicha tadqiqotlar*. Moskva: Sharq adabiyoti, 1965.
4. Burnashev S. V. *Rossiya va Markaziy Osiyo XVIII–XIX asrlarda*. Moskva: Nauka, 1980.
5. Gaffarov A. B. *XIX asrning birinchi yarmida Rossiya-Markaziy Osiyo savdo aloqalari*. Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasi uchun avtoreferat. Toshkent, 1992.
6. *O'zbekiston SSR tarixi*. 2-jild.
7. Miller A. F. *Markaziy Osiyo yangi va eng yangi davrda*. Moskva: Nauka, 1979.
8. *XVIII asr Rossiyasi tarixi ocherklari*. Moskva: Nauka, 1978.
9. Qosimov B. S. *Rossiya va Markaziy Osiyo: savdo-iqtisodiy va diplomatik munosabatlar (XIX asrning birinchi yarmi)*. Toshkent: Fan, 2008.
10. Soboleva N. A. *Rossiya-Markaziy Osiyo munosabatlari XVIII asr — XIX asrning birinchi yarmida*. Moskva: Nauka, 1991.
11. O'zbekiston Milliy Universiteti Tarix fakulteti arxivi materiallari.